

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Євдокимов А. В., к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
evdokimov_a@ukr.net

Срібранець Ю. С., аспірант кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
y.sribranets@fpkro.sumdu.edu.ua

Аль-Вхлілі Алі Хассан Джабур, аспірант кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
Alihassan3333221@gmail.com

У статті розглядаються основні теоретичні аспекти економічних відносин в процесі публічних закупівель товарів, робіт та послуг в умовах трансформацій та роль держави як основного інституційного механізму, що забезпечує практичну організацію даної форми взаємин між учасниками закупівельного процесу. Визначаються суб'єкти та об'єкти економічних відносин публічних закупівель та зв'язки між ними у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільних благ. Аналізуються базові елементи взаємодії між суб'єктами економічних відносин публічних закупівель у державній сфері – в плані реалізації закупівель державним замовником, забезпечення регулятивного впливу на процедуру закупівлі, а також реалізації суб'єктами господарювання необхідної умови ефективного провадження господарської діяльності у всіх секторах економіки. Досліджуються процес формування сучасних економічних відносин в організації і управлінні державними закупівлями. Надаються характеристики видів економічних відносин, форми їх прояву і результати функціонування, узагальнюються їх складові елементи. Пропонується схема формування економічних відносин у публічних закупівлях як складників економічного розвитку і методичний підхід до їх побудови. Викладено ключові концепції економічних відносин, на яких ґрунтується сучасна фундаментальна наука, і пов'язані з ними поняття у сфері публічних закупівель. Розглянуто техніко-економічні, організаційно-економічні, соціально-економічні і еколого-економічні відносини. Охарактеризовано економічні відносини у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання. Відображено загальні явища і тенденції у економічних відносинах сучасних публічних закупівель.

Ключові слова: публічні закупівлі, державні закупівлі, економічні відносини, організаційно-економічні відносини, техніко-економічні відносини, соціально-економічні відносини, еколого-економічні відносини.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.3-3

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний розвиток країни безпосередньо пов'язаний із взаємодією державного та приватного сектора з метою забезпечення добробуту населення. Здійснення державою публічних закупівель впливає на систему національної економіки в цілому. Забезпечення стабільного та динамічного економічного розвитку потребує ґрунтового дослідження змісту економічних відносин у державних публічних закупівлях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання змісту економічних відносин досліджувалися у працях провідних зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: В. Базилович [1], В. Попов [1], К. Базилович [1], Н. Гражевська [1], О. Беляєв [2], А. Бебело [2], А. Голікова [4], О. Довгаль [4], Л. Шевченко [9] та ін. Проте передумови формування, суб'єкти та об'єкти економічних відносин національної системи публічних закупівель потребують подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз та узагальнення змісту економічних відносин, які виникають у процесі публічних закупівель, визначення їх складових та характеристика процесів взаємодії між суб'єктами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічними відносинами у широкому розумінні є відносини, що об'єктивно складаються між людьми, які беруть участь у суспільному виробництві, щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ [1]. Економічні відносини є загальною категорією, визнаною економістами всіх шкіл.

Суб'єкти економічних відносин розглядаються як сторони (фізичні та юридичні особи), які вступають у відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання, зокрема як окремі індивіди, так і різні соціальні спільноти (підприємство, товариство, асоціація, тощо), а також держава в цілому.

У випадку публічних закупівель основними суб'єктами економічних відносин виступають державні замовники та учасники. Замовниками, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів соціального страхування, є також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій чи комерційній основі [6]. Держава є важливим суб'єктом економічних відносин, по-перше, в підприємницькій сфері на підприємствах державного сектору, по-друге, у фінансовій сфері як розподільник національного доходу, по-третє, у споживчій сфері, оскільки закуповує значну частину товарів і послуг.

Крім того, суб'єктами економічних відносин є централізовані закупівельні організації. Вони теж визначаються як замовники, які організують і проводять процедури закупівель та закупівлі за рамковими угодами в інтересах інших замовників. Централізовані закупівельні організації набувають усіх прав та обов'язків замовників та несуть відповідальність згідно із законами України.

Учасниками економічних відносин, що виникають у процесі здійснення публічних закупівель, є фізичні особи, у тому числі фізичні особи - підприємці, юридичні особи (резиденти або нерезиденти), які подали свої тендерні пропозиції на торги або взяли участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі [6]. У процесі економічних відносин, що складаються між кожною із сторін, кожен суб'єкт прагне реалізувати свій інтерес..

Окремим суб'єктом економічних відносин слід виділити спеціалізовані організації, що здійснюють закупівлі. До них відносяться спеціалізовані фонди, організації та механізми Організації Об'єднаних Націй, Міжнародна асоціація забезпечення медикаментами (International Dispensary Association), Королівська Агенція Великобританії (Crown Agents), Глобальний механізм із забезпечення лікарськими засобами (Global Drug Facility), Партнерство у сфері постачання та управління поставками (Partnership for Supply Chain Management), Агенція НАТО з підтримки та постачання (NATO Support and Procurement Agency). Такі спеціалізовані організації надають урядам держав та/або центральним органам державної влади послуги з організації та проведення процедур закупівель лікарських засобів, медичних виробів та пов'язаних з цим послуг, а також товарів, робіт та послуг для забезпечення обороноздатності держави на підставі відповідних угод та відповідно до внутрішніх правил і процедур таких організацій [6].

У процесі аналізу суб'єктів економічних відносин, як замовників та учасників закупівельного процесу, прослідковується нерівномірне зростання їх кількості (рис. 1).

Аномальне підвищення кількості представників бізнесу (фізичні та юридичні особи) на 94 % у 2017 році можна пояснити популяризацією публічних закупівель та виходом на ринок нових учасників. Зростання кількості державних замовників на 34%

є результатом дотримання вимог нормативно-правових актів при організації закупівель за державні кошти.

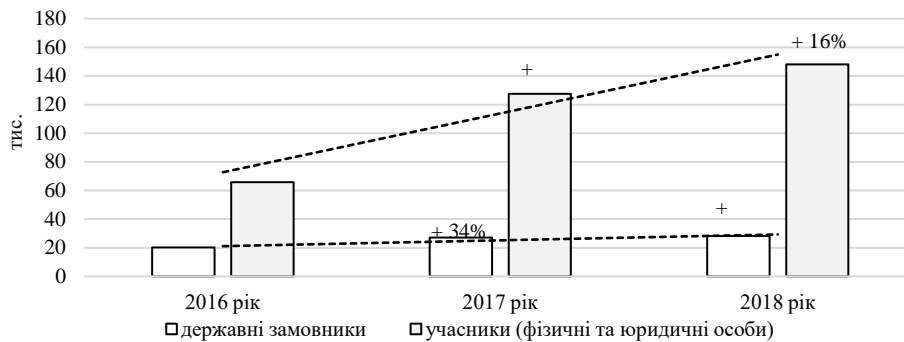

Рисунок 1 – Динаміка кількісних показників суб'єктів економічних відносин у публічних закупівлях в Україні, 2016-2018 рр., тисяч (розраховано авторами на основі [8])

Загалом, кількість організаторів, які були активні та провели свої закупівлі у 2018 році, становила понад 28 тис та зросла на 5 % у порівнянні з 2017 роком. Активних учасників у 2018 році було близько 148 тис, що порівняно з 2017 роком на 16 % більше.

Збільшення кількості суб'єктів свідчить про розвиток економічних відносин між ними. Становище суб'єктів економічних відносин постійно змінюється, адже їхній розвиток залежить від рівня розвитку системи публічних закупівель.

Сучасні економічні відносини в публічних закупівлях є системою економічних зв'язків, які характеризуються виходом нових учасників на ринок державних закупівель, взаємодією держави, фізичних і юридичних осіб, а також громадських організацій, та визначеністю форм співпраці.

Об'єктами, з приводу яких складаються відносини у певній економічній системі, є фактори виробництва (ресурси) та його результати, тобто товари, роботи чи послуги, що закуповуються замовником.

У 2017 році за результатами аналізу даних розмішених в електронній системі закупівель найчастіше закуповувалися товари. Так, частка товарів склала 54 % за їх очікуваною вартістю в загальному обсязі всіх закупівель. Частка робіт за очікуваною вартістю складає майже 32 % від всіх закупівель в електронній системі (рис 2).

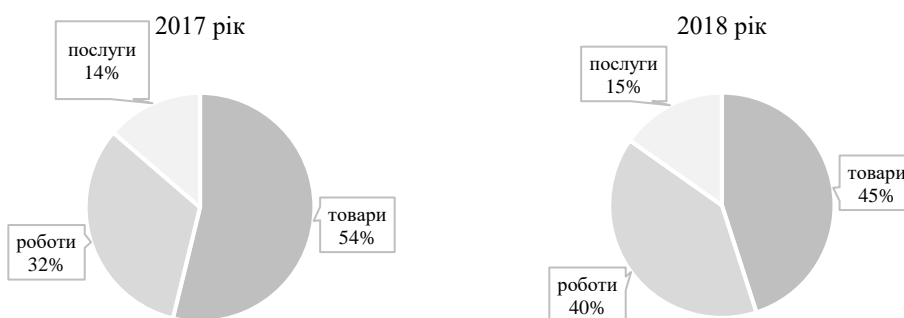

Рисунок 2 – Загальна структура окремих об'єктів економічних відносин за очікуваною вартістю публічних закупівель в Україні, 2017-2018 рр., % (розраховано авторами на основі [8])

Зміни у структурі об'єктів публічних закупівель свідчать про варіативність відносин між державною і місцевою владою, бізнесом та громадськістю у процесі досягнення економічних цілей кожної зі сторін.

Враховуючи специфіку суб'єктів і об'єктів в публічних закупівлях, економічні відносини в цій сфері слід розглядати як комплексну категорію, яка включає в себе окремі елементи та складники пов'язаних між собою видів діяльності, організаційні форми і способи по налагодженню економічної взаємодії між суб'єктами стосовно розвитку і досягнення економічних завдань. Результати такої взаємодії сприяють створенню економічного добробуту та розвитку суспільства в цілому. Основні риси трансформаційної економіки зумовлюють специфічні закономірності розвитку: з одного боку, інерційність — збереження у перехідній економіці старих економічних форм, що свідчить про спадкоємність еволюційного процесу; з другого — інтенсивність розвитку нових форм як виявлення необоротності трансформаційних процесів у суспільстві [2].

На формування відносин у сфері публічних закупівель впливає перш за все розробка і затвердження законодавчої бази, а також забезпечення дотримання нормативно-правової бази, запровадження стимулюючих механізмів і дієвого контролю за рахунок формування нових економічних відносин.

Законодавство містить правові норми, які захищають інтереси певних груп населення і самої держави, закріплює економіко-правові відносини, дає їм силу й авторитет закону, створює механізм для реалізації економічної політики держави. Характер правових норм при цьому визначається державною політикою, яка здатна швидше реагувати на зміни в економіці. Щоб законодавство не обмежувало розвиток ринкових відносин, воно має бути ефективним і стабільним, тобто діяти протягом тривалого часу [9].

Для оптимального налагодження і поєднання економічних відносин, створення умов для їх раціонального поєднання і використання, необхідно спочатку розглянути їх за видами відокремлено, визначити шляхи їх прояву, сферу взаємодії, причини існування динамічного розширення й очікувані результати, що потребує проведення глибокого аналізу нормативно-інституційного середовища їх існування.

Розвиток економічних відносин у державних закупівлях базується на пошуку і застосуванню нових форм взаємодії державного і приватного секторів економіки, що призводить до ускладнення економічної системи загалом.

Економічні відносини формуються унаслідок взаємодії трьох відносно самостійних підсистем, якими є організаційно-економічні, техніко-економічні і соціально-економічні відносини [1]. Враховуючи специфіку теперішнього господарювання, до економічних відносин необхідно включити і еколого-економічні відносини. Останні впливають як прямо, так і опосередковано на добробут і здоров'я нації.

Організаційно-економічні відносини виникають з приводу застосування способів і методів організації та управління суспільним виробництвом. Сюди відносяться відносини обміну діяльністю між людьми, спеціалізація праці, кооперування, концентрація та комбінування виробництва [1]. Організаційно-економічні відносини формуються і розвиваються в процесі управління підприємством, проведення маркетингових досліджень тощо [3]. Наприклад, якщо державний замовник не може визначити необхідні технічні, якісні характеристики (специфікації) робіт або визначити вид послуг, то для прийняття оптимального рішення про закупівлю він може провести переговори з учасниками використовуючи таку процедуру закупівлі як конкурентний діалог. Визначення вимог до закупівлі консультаційних, юридичних послуг, розробка інформаційних систем, програмних продуктів, здійснення наукових досліджень, експериментів або розробок, виконання дослідно-конструкторських, будівельних робіт також може потребувати переговорів [6].

Техніко-економічні відносини – це відносини між людьми з приводу створення та використання ними знарядь та предметів праці у процесі виробництва, за допомогою яких вони впливають на сили природи і виробляють необхідні життєві блага.

Техніко-економічні відносини відображають технологію і є матеріально-речовим змістом суспільного виробництва [1]. Тобто, це відносини, які зумовлюють технологічний спосіб, у який відбувається поєднання факторів виробництва і включають зв'язки з приводу спеціалізації, кооперування, комбінування, організації технології виробництва тощо всередині окремого підприємства, об'єднання та між підприємствами [3].

Передумовою техніко-економічних відносин, що виникають в процесі публічних закупівель, є визначення державним замовником необхідних технічних та якісних характеристик предмета закупівлі. Також можливі посилання на стандартні характеристики, вимоги, умовні позначення та термінологію, пов'язану з товарами, роботами чи послугами, що закуповуються, передбачені існуючими міжнародними або національними стандартами, нормами та правилами. Тобто, представники бізнесу, як суб'єкти економічних відносин, мають побудувати виробничий процес так, щоб відповідати технічним специфікаціям (зокрема - планам, кресленням, малюнкам чи опису предмета закупівлі), які зазвичай містять детальний опис товарів, робіт, послуг, що закуповуються [6].

Зв'язки між стадіями технологічного процесу складають єдину міжгалузеву систему від виробництва до реалізації кінцевої продукції у вигляді товарів, робіт чи послуг. Основними завданнями економічних відносин в є підвищення ефективності виробництва, інтеграція та міжгосподарська кооперація, збалансований та пропорційний розвиток, оперативне розв'язання міжгалузевих проблем, які виникають при галузевих взаємодіях, своєчасне використання додаткових резервів з метою збільшення виробництва, удосконалення галузевої структури.

Соціально-економічні відносини є насамперед відносинами власності в економічному значенні цього поняття [1]. Через ці відносини, з одного боку, здійснюється поєднання суб'єктивного фактора виробництва із засобами виробництва, а з іншого - визначаються частки і форми обміну результатами виробництва між його суб'єктами. Це найскладніша підсистема економічної системи оскільки вона включає відносини між людьми з приводу привласнення робочої сили, засобів виробництва, досягнень науки, інформації, результатів впровадження найпередовіших форм і методів організації виробництва, послуг тощо [3]. Трудова діяльність може здійснюватися тільки шляхом об'єднання (кооперації) людей, таким чином між ними можуть виникати певні економічні відносини. Вони складаються не тільки в самому процесі виробництва, де відбувається об'єднання ресурсів (знарядь праці, сировини тощо) із робочою силою людини і створюються необхідні продукти, але й в інших сферах економічного життя [9].

Таким чином, соціально-економічні відносини, основою яких є певна форма власності, займають визначальне місце у структурі економічних відносин та в економічній системі взагалі, виконуючи в ній системотвірну функцію [1].

Публічні закупівлі в сучасних умовах це багатогалузева система, яка спрямована на підвищення добробуту населення. Сфери господарювання, які приймають участь у публічних закупівлях самостійно функціонують з власними закономірностями розвитку та з властивими їм рисами. Крім того, кожна галузь виконує спеціальні завдання, які мають проміжний характер у системі публічних закупівель. Економічні відносини у сфері публічних закупівель поєднують як специфічні, так і загальні риси окремих галузей. Кожна з цих галузей, це самостійний технологічний процес, а саме – видобування сировини, переробка, виробництво товарів, транспортування та реалізація готової продукції.

Такі економічні відносини проявляються на різних рівнях економіки. Рівні економічних відносин можна традиційно розбити на загальнодержавний, регіональний та місцевий, де загальнодержавний – це рівень державних процесів; регіональний – це зв'язки галузевого й регіонального значення; місцевий – це, відповідно, рівень зв'язків між суб'єктами однієї місцевості. Кожен вищий рівень не протиставляється нижчому, а є його усталеним і розвиненим продовженням, тобто вищий рівень містить у собі більшість ознак нижчого.

Таким чином, у процесі здійснення публічних закупівель створюються економічні блага та складається система економічних відносин, що включає виробництво, розподіл, обмін та споживання (рис. 3).

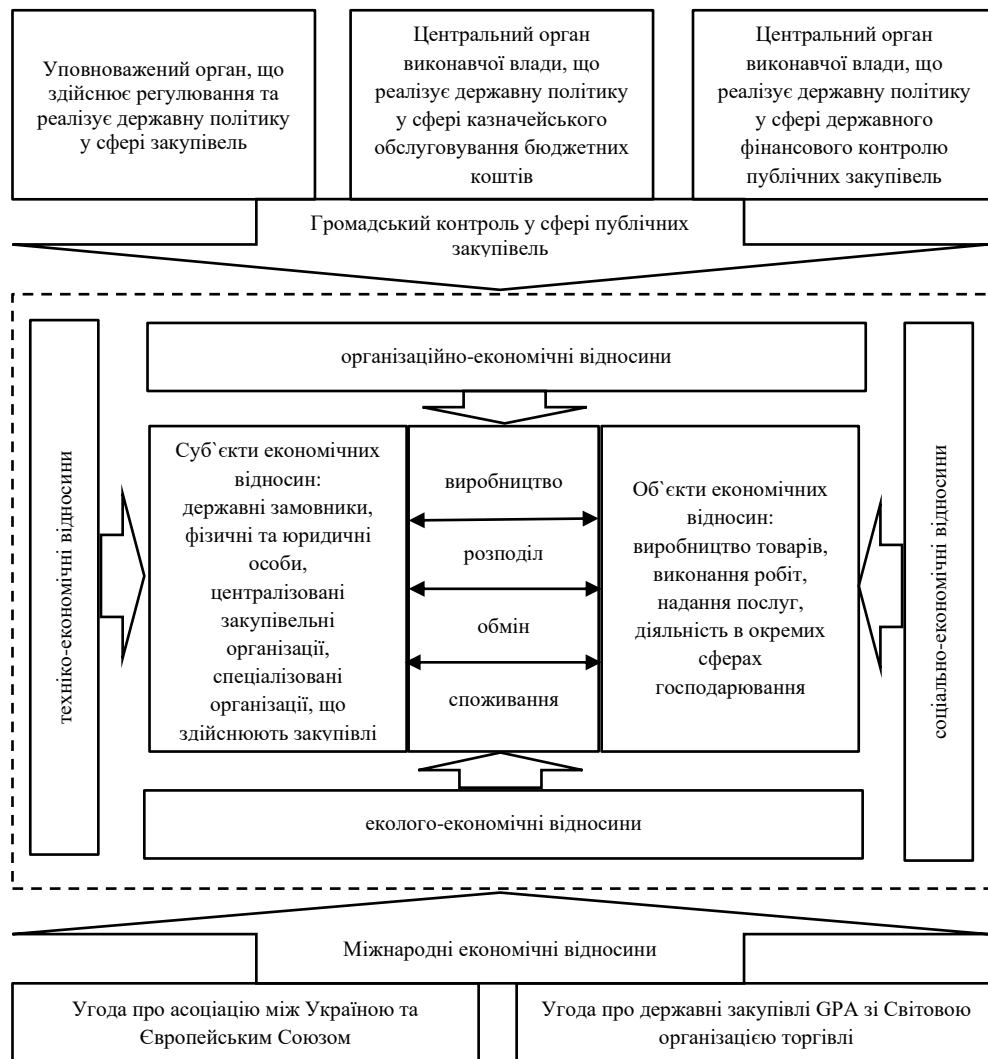

Рисунок 3 – Схема формування економічних відносин в публічних закупівлях (авторська розробка)

Слід зазначити, що суб'єктами економічних відносин у сфері публічних закупівель можуть бути як резиденти, так і нерезиденти – учасники з інших країн. Тому загальну систему доповнюють та ускладнюють міжнародні економічні відносини, які стали більш визначеними після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також Угоди про державні закупівлі GPA зі Світовою організацією торгівлі. Міжнародні економічні відносини є широким комплексом торгових, виробничих, науково-технічних, фінансових зв'язків між державами, що сприяють обміну економічними ресурсами [4].

Економічні відносини створюють базис суспільства, а соціальні, правові, політичні, національні, культурні, моральні, психологічні та інші відносини – його надбудову. Розвиток економічних відносин визначає в кінцевому підсумку еволюцію надбудовних відносин. Водночас вони загалом або окремі їх елементи, такі як

політичні, правові та інші відносини, справляють зворотний вплив на зміни економічних відносин. На певному етапі еволюції суспільства вирішальну роль можуть відігравати як окремі базисні, так і окремі надбудовні відносини [7].

Трансформаційна економіка є особливим станом еволюційного процесу суспільного розвитку в період зміни його соціально-економічних форм. Таким еволюційним економічним змінам притаманні загальносистемні принципи різноманіття, яке змінюється, неоднорідність агентів, нерівновага, невизначеність розвитку, нестійкість, а також залежність від попереднього розвитку[5]. Сутністю економічної трансформації є якісні перетворення економічної системи, її вихід за межі стабільного функціонування та перехід у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності та спрямованості економічних відносин.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуті теоретичні аспекти економічних відносин у процесі здійснення публічних закупівель. Узагальнено їх складові елементи та запропоновано схему формування економічних відносин в публічних закупівлях з урахуванням впливу держави як основного інституційного механізму, що забезпечує практичну організацію даної форми взаємин між учасниками закупівельного процесу. Розглянуто та охарактеризовано ключові концепції техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних та еколого-економічних відносин. Показано тенденції розвитку економічних відносин у процесі збільшення кількості їх суб'єктів та варіативності об'єктів. Окремо виділено міжнародні відносини, що виникають у процесі публічних закупівель.

SUMMARY

The article deals with the basic theoretical aspects of economic relations in the process of public procurement of goods, works and services in the context of transformations and the role of the state as the main institutional mechanism that ensures the practical organization of this form of relations between the participants of the procurement process. The subjects and objects of economic relations of public procurement are determined and the relations between them in the process of production, distribution, exchange and consumption of public goods. The basic elements of interaction between the subjects of economic relations of public procurement in the public sphere are analyzed - in terms of realization of purchases by the state customer, provision of regulatory outflow for the procurement procedure, as well as realization by economic entities of the necessary condition for efficient carrying out of economic activity in all sectors of the economy. The process of formation of modern economic relations in the organization and management of public procurement is investigated. Characteristics of types of economic relations, forms of their manifestation and results of functioning are given, their constituent elements are summarized. The scheme of formation of economic relations in public procurement as components of economic development and methodical approach to their construction is offered. The key concepts of economic relations on which modern fundamental science is based, and related concepts in the field of public procurement are outlined. Techno-economic, organizational-economic, socio-economic and ecological-economic relations are considered. The economic relations in the sphere of production, distribution, exchange and consumption are characterized. The general phenomena and tendencies in the economic relations of modern public procurement are reflected.

Keywords: public procurement, public procurement, economic relations, organizational and economic relations, technical and economic relations, socio-economic relations, ecological and economic relations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Економічна теорія: політекономія [Текст] : підручник / В. Д. Базилевич, В. М. Попов, К. С. Базилевич, Н. І. Гражевська ; за ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стереотип. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с. – С. 67-68
2. Беляєв О. О. Політична економія: Навч. посібник. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело.: – К.: КНЕУ, 2001. – 226 с.
3. Білецька Л. В. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка): Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За заг. ред. Л. В. Білецької. – К., 2009. – 277 с. – С. 35-36
4. Голіков А. П. Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 602 с.
5. Гражевська Н. І., Економічні системи епохи глобальних змін [Текст] / Н. І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
6. Закон України Про публічні закупівлі [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
7. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. Публічний модуль аналітики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://bi.prozorro.org>
9. Шевченко Л. С. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с. – С. 10, 17.